

Н.В. Меньшикова,
кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний лінгвістичний університет)

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ТА МІЖМОВНА АСИМЕТРІЯ (на матеріалі сучасної німецької мови)

Стаття присвячена проблемі перекладу та можливостей трансформації з урахуванням ізоморфних та аломорфних властивостей мовних одиниць на матеріалі двох дистантних мов: німецької та української мови.

Мова, як відомо, є дзеркалом, але не таким, яке відображає світ узагалі, а світ у сприйнятті людини, її спосіб життя, поведінки, взаємовідношень з іншими людьми, менталітетом, культурами, мовами. Міжмовні зв'язки, міжмовні системні еквіваленти складають основу еквівалентного перекладу. Загальновідомо, що при перекладі дуже часто виникає потреба у відступі від системних еквівалентів, тобто в перекладацьких трансформаціях, аналіз яких ведеться у трьох аспектах: у відношенні умов їх виникнення, їх типів і видів, прагматичному оцінюванні їх результатів. У фокусі досліджень сучасної теорії перекладу перебуває вивчення перекладацьких трансформацій, умови виникнення та чинники їх функціонування.

При перекладі, як правило, ведеться порівняння засобів двох мов: ізоморфних засобів, які мають однакові значення, ідентичні або подвійні характеристики в системі мови, напр.: *das Fenster- вікно, fahren- їхати, schwarz- чорний*, та аломорфних засобів, тобто не існуючих адекватних системних еквівалентів в іншій мові. До аломорфних засобів можна віднести лакуни (лексичні, граматичні) та розходження в об'ємі значення слів або граматичних категорій. Наприклад, відсутність артикля в українській мові (граматична лакуна) або відсутність таких лексичних одиниць як "доба", "цілодобово", в німецькій мові (лексична лакуна). Вони перекладаються: *Tag und Nacht* та *rund um die Uhr*.

У німецькій мові існує три форми минулого часу, які відповідають лише одній формі в українській мові. Співвіднесення структурного і перекладацького еквівалента складають дослівний переклад або міжмовну симетрію, їх розбіжності складають не дослівний, а трансформативний переклад або міжмовну асиметрію.

Коли ми говоримо про власне перекладацькі трансформації, то ми маємо на увазі використання ізоморфних засобів при перекладі, які наявні в обох мовах. Але тут слід розрізняти і квазі-трансформації, тобто ті розходження, розбіжності, які визначаються як аломорфні засоби в мовах оригіналу і перекладу та передбачають використання неоднорідних засобів при перекладі (структурна асиметрія).

Як уже було сказано вище, в українській мові відсутній артикль, який у німецькій мові може бути означеним або неозначеним, але це абсолютно не означає, що німецькому артиклю в українській мові завжди буде відповідати нульовий артикль. Німецький означений артикль можна перекласти українськими ще більш конкретними детермінативами: *такий, той, мій*, а неозначений артикль як: *якийсь, який-небудь* тощо. Наприклад, "*Der Mann, der gestern abend mit dem Brot kam, ...der in der Nacht eine Faust und ein nasses Gesicht hatte, der Mann macht die Augen auf*" - "Той чоловік, що прийшов вчора ввечері з хлібом, у якого кулаки і обличчя вночі були мокрими, той чоловік розплющив очі" (Wolfgang Borchert "Im Mai, im Mai schrie der Kuckuck"). "...*Und ich langweilte mich. Ein Lärm schreckte mich auf*" - "...І я нудьгував. Якийсь галас злякав мене" (Hermann Kesten "Liebe").

Міжмовна асиметрія при перекладі може проявлятися в трьох планах: синтагматичному, парадигматичному та семіотичному [1].

У синтагматичному плані асиметрія виявляється в невідповідності числа позначуваних та позначаючих в мові. При перекладі це може бути відповідність слова словосполученню в контексті або навпаки. Пор.:

укр.. <i>прощатись з ким-небудь</i>	нім. <i>sich verabschieden von+Dat.</i>
	<i>den Abschied nehmen von+ Dat</i>
<i>Він попрощався зі своїми друзями</i>	<i>Er verabschiedete sich (nahm</i>
	<i>den Abschied) von seinen Freunden</i>

Деякі приклади синтагматичної асиметрії, при якій взаємозалежність вибору форми двох елементів перебуває в синтагматичних зв'язках, Ш.Баллі називав самовільним взаємним обумовленням. Прикладом цього може бути словосполучення в українській мові *прочитати лекцію*, що перекладається німецькою мовою *die Vorlesung halten*, або *проділяти увагу* – *Aufmerksamkeit schenken*. Відступ від системних еквівалентів (*читати - halten, проділяти - schenken*) визначається вибірковістю основного слова в словосполученні.

Парадигматична асиметрія характеризується такою закономірністю: перекладацькі трансформації не обов'язкові, якщо елементи мови використовуються в своїй первинній функції найменувань; якщо ж мовні елементи в тексті оригіналу або перекладу виступають у компонентному складі усталених мовних одиниць (фразеологічних одиниць), то в цих випадках перекладацькі трансформації стають можливими чи обов'язковими.

Первинна	функція	вторинна:
прийти – kommen		прийти на зміну um j-s Stelle treten die Wache ablösen

Парадигматична асиметрія передбачає також перекладацькі трансформації при десемантизації. Наприклад, форми *singularia tantum* / *pluralia tantum* десемантизовані і при їх перекладі виникають розбіжності. У німецькій мові *der Unterricht* має лише однину, а в українській і однину, і множину; німецьке слово *Flitterwochen* має лише форму множини, а в українській мові тільки однини. Наприклад: "Студента ніхто не звільняв від занять" – "Der Student wurde vom Unterricht nicht befreit". "Молода сім'я провела свій медовий місяць в Альпах" – "Die junge Familie verbrachte ihre Flitterwochen in den Alpen".

С е м і о т и ч н а асиметрія проявляється в тому випадку, коли позначуване в тексті однієї мови не може бути вираженням аналогічними засобами в іншій мові. Ця розбіжність можлива при редундантності лексем чи граматичних форм у контексті. Наприклад: "Nach dem Mauerfall konnte man auf Schritt und Tritt die jubelnden Gesichter sehen"- Після падіння стіни можна було бачити на кожному кроці радісні обличчя. Усталене парне словосполучення *auf Schritt und Tritt* перекладається українською мовою словосполученням *на кожному кроці*, до складу якого входить один іменник, а в німецькому варіанті - дві синонімічні одиниці. Пор. *Schmach und Schande; mit Ach und Krach; Gift und Galle; schalten und walten*. Один із мовних знаків у даному випадку перестав виконувати свою позначальну функцію і його можна вилучити із тексту, не порушуючи цілісності змісту.

Отже, міжмовна асиметрія передбачає різні перекладацькі трансформації, які в першу чергу здійснюються за допомогою ізоморфних та аломорфних засобів мови оригіналу і перекладу. Досягнення перекладацької еквівалентності попри всі розбіжності в формальних та семантичних системах двох мов вимагає від перекладача перш за все уміння проводити різноманітні багаточисленні якісні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, які мають комплексний характер і характеризують переклад як складний процес. Міжмовна комунікація, міжмовне взаєморозуміння значною мірою залежить від компетентності перекладача, його професіоналізму та майстерності.

Дослідження перекладацьких трансформацій, міжмовної асиметрії суттєво допоможе встановити відповідності та розбіжності в системах німецької та української мов, наблизити нас до розуміння суті того непомітного, що виявляється, розкривається при перекладі, і робить ще один крок до пізнання таємниць іншої мови, іншої культури порівняно з рідною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / Семантическая структура слова. Психолінгвістическіе исследования. Под ред. А.А.Леонтьева. – М.: Наука, 1971.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: Изд-во "ЭТС", 2001.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Изд-во "Международные отношения", 1974.
4. Deutsche Erzähler des 20. Jahrhunderts. – München: Wilhelm Heyne Verlag, 1986.

Матеріал надійшов до редакції 2.04.2004 р.

Меньшикова Н.В. Трансформации при переводе и межязыковая асимметрия (на материале современного немецкого языка).

Статья посвящена проблемам перевода и возможностей трансформаций с учетом изоморфных и алломорфных особенностей языковых знаков на материале двух дистантных языков: немецкого и украинского. Ключевые понятия: переводческие трансформации, изоморфные, алломорфные средства, межязыковая симметрия и асимметрия.

Menshikova N.V. Translation Transformation During the and Interlanguage Asymmetry (on the material of the modern German language).

The article is dedicated to problems of translation and possibilities of transforming isomorphic and allomorphic peculiarities of language signs on the material of the two distant languages: German and Ukrainian. Key concepts: translation transformations, isomorphic means, allomorphic means, interlanguage symmetry and asymmetry.